

ДІАГНОСТИКА ВІЯВЛЕННЯ РІВНЯ ВПЛИВУ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОГО КОЛЕКТИВУ НА АДАПТАЦІЮ ПЕРШОКУРСНИКІВ

DIAGNOSING THE LEVEL OF THE INFLUENCE OF STUDENTS' COMMUNITY TOLERANCE ON FIRST-YEAR LEARNERS' ADAPTATION

Стаття висвітлює необхідність діагностики рівня впливу толерантності студентського колективу на адаптацію першокурсників. У статті наводяться результати дослідження рівня впливу толерантності студентського колективу, які можуть бути використані для більш ефективного і адресного вирішення проблем адаптації першокурсників до навчання у ЗВО. Мета статті полягає в діагностичному виявленні рівня адаптації в першокурсників до студентського колективу, сформованості толерантності в якості особистісної характеристики та проведення аналізу його результатів. Встановлено, що адаптацію студента першого курсу до навчання у ЗВО необхідно розглядати як процес його входження в нове соціальне середовище (колектив університету, академічної групи), засвоєння та відтворення соціальних норм та цінностей, притаманних цьому середовищу, оволодіння відповідними ролями та функціями. Дослідження здійснено з використанням таких діагностичних методик: методики Роджерса-Даймонд (Опитувальник СПА) – особистісний опитувальник, із метою виявлення особливостей особистості тестованого і ступеня соціально-психологічної адаптації; методики діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі з метою виявлення уявлень студентів про себе та ідеальне «я», а також для виявлення стосунків у студентському колективі та методики діагностики комунікативної установки за В. Бойком для визначення загального рівня комунікативної толерантності та рівня толерантності за окремими показниками. У результаті проведення констатувального експерименту було визначено, що у студентів першого курсу переважають середній та низький рівень розвитку толерантності. Це значить, що більшість із них схильна в міжособистісних відносинах судити про інших за їхніми вчинками, а не довіряти особистим враженням. Таким членам колективу не чужі емоційні прояви, але частіше вони їх контролюють. У спілкуванні уважні, намагаючись більше зрозуміти, ніж сказати, але при зайвому зазанні почуттів співрозмовника втрачають терпіння. Обґрунтування необхідності діагностики рівня впливу толерантності студентського колективу на адаптацію першокурсників та її результати дають підставу для розробки та апробації експериментальної програми, спрямованої на ефективну адаптацію студентів в умовах студентського колективу та розвитку толерантності в них для ефективної міжособистісної взаємодії, які будуть поставлені за мету у перспективі подальших розробок.

Ключові слова: толерантність, міжособистісні відносини, адаптація першокурсника, студентський колектив.

The article highlights the need to diagnose the level of the influence of students' community tolerance on first-year learners' adaptation. The paper presents the results studying the level of influence of students' community tolerance, which can be used for a more effective and targeted solution to the problems of first-year students' adaptation for further study in higher education institutions. The purpose of the article is to diagnostically identify the level of first-year learners' adaptation to students' community, the formation of tolerance as a personal characteristic and analysis of its results. It is found out that the adaptation of a first-year student to study in higher education institution should be considered as a process of their entry into a new social environment (university staff, academic group), assimilation and reproduction of social norms and values inherent in this environment, mastery of relevant roles and functions. The study was conducted using the following diagnostic techniques: Rogers-Diamond Methodology (SPA Questionnaire) – a personality questionnaire to identify personality traits of the test subject and the degree of socio-psychological adaptation; T. Leary's methods of diagnosing interpersonal relationships in order to identify students' perceptions of themselves and the ideal "Self" as well as to identify relationships in students' community, and methods of diagnosing the communicative attitude by V. Boiko, to determine the overall level of communicative tolerance and tolerance on individual indicators. As a result of the formative experiment, it was determined that the first and third year students have a medium and low level of tolerance. This means that most of them tend to judge others by their actions in interpersonal relationships rather than to trust their personal impressions. Such members of the community are not alien to emotional manifestations, but more often they control them. In communication, they are attentive, trying to understand more than to say, but with excessive expression of the interlocutor's feelings lose their patience. Substantiation of the need to diagnose the level of the influence of students' community tolerance on first-year learners' adaptation and its results provide a basis for developing and testing an experimental program aimed at effective adaptation of students in students' community and the development of tolerance in them for effective interpersonal interaction, and are going to be further studied in future research.

Key words: tolerance, interpersonal relations, first-year students' adaptation, students' community.

УДК 378:159.9:316.25
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-1.19>

Колбіна Л.А.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогічних
технологій початкової освіти
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

Паскаль О.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогічних
технологій початкової освіти
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

Постановка проблеми в загальному вигляді. Виявлення толерантності у студентів ЗВО, які в майбутньому обіймуть ключові посади в різних галузях життєдіяльності суспільства, є важливою

умовою для подальшої його гуманізації й демократизації. Тому проблема толерантності, яка взагалі не є принципово новою для наукової літератури, набуває нині особливої актуальності. У світлі

цього значний інтерес викликають як праці сучасних науковців, присвячені формуванню толерантної особистості, так і доробки вчених минулого з цієї проблеми, які набувають нового звучання.

Виявлення толерантності передусім вимагається в тих випадках, коли стикаються несумісні інтереси, прагнення, життєві цілі різних людей. Для подолання наявних суперечностей між ними кожен учасник взаємодії має бути здатним до конструктивного діалогу, необхідною передумовою успішності якого є наявність у нього особистісної установки на готовність зрозуміти й прийняти позицію партнера. Саме тому актуальним завданням для викладачів ЗВО є організація цілеспрямованого виховання толерантності студентів на засадах соціально значущих ціннісних орієнтацій, саме виховання толерантності має спрямовуватися на те, щоб кожен із них в умовах взаємодії з іншою людиною сприймав її як безумовну цінність, як унікальну індивідуальність, чії думки, потреби, прагнення треба поважати навіть у тій ситуації, коли вони не відповідають власним переконанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченням толерантності займалися науковці зарубіжжя і України. Зокрема, особливо важливе значення мають наукові розвідки теоретичних аспектів формування толерантності, які викладено у працях А. Асмолова, С. Бондирева, Т. Гребеник, В. Деленко, О. Козлова, Н. Орловської та ін. Проблеми толерантності молоді були предметом дослідження багатьох вчених (О. Грива, Л. Несмашна, С. Сабрі, Т. Спіріна, Н. Чабаненко та ін.). Серед досліджуваної проблематики вчені (О. Батуріна, Я. Довгополова та ін.) виділяють питання виховання молоді на основі принципів толерантної поведінки. Попри велику кількість досліджень особливостей прояву толерантної поведінки, залишається актуальною проблема діагностики виявлення рівня впливу толерантної поведінки на процес адаптації особистості.

Питання толерантності, безконфліктності, тактовності визначалися вітчизняними дослідниками Т. Алексєнко, О. Безпалько, Т. Веретенко, Н. Заверико, Л. Міщик, О. Олексюк, В. Петровичем та ін. В їхніх працях толерантність розглядається як соціальний феномен, як інструмент регулювання відносин між людьми, як особливого роду правила поведінки, як основа для вироблення багатьох реальних правил, норм і законів, цінність взаємодії в умовах протиріччя, прийняття інших, які відрізняються від твоїх власних інтересів і цілей, антипод агресивності, здатність вислухати, безконфліктність тощо. Всі ці визначення рівною мірою можуть слугувати як побутовими, так і науковими дефініціями феномена толерантності. Диференційоване розуміння феномена толерантності є таким: природна (натуральна) толерантність –

відкритість, допитливість, довіра, що притаманна маленькій дитині і ще не асоціюється з якостями її «Я» (толерантність типу «А»); моральна толерантність – терпіння, терпимість, що асоціюється з особистістю – зовнішнім «Я» людини (толерантність типу «Б»); духовна толерантність – прийняття, довіра, що асоціюється з сутністю або з «внутрішнім Я» людини (толерантність типу «В») [2, с. 405]. Значимим для ефективності процесу адаптації, в аспекті впливу на неї толерантності, є соціальна толерантність особистості, яку визначають «як стійку особистісну позицію щодо представників різних соціальних груп як відмінних, шанобливе ставлення до них і готовність до партнерської взаємодії з ними» [1, с. 37–38].

Питання адаптації студентів у ЗВО в останнє десятиліття розглядаються в багатьох наукових працях. Так, зокрема, Т. Алексєєва, О. Безпалько, Н. Герасимов, В. Скрипник, І. Соколова та ін. у своїх дослідженнях дають змогу стверджувати, що питання адаптації студента першого курсу необхідно розглядати як процес його входження в нове соціальне середовище (колективи університету, академічної групи), засвоєння та відтворення соціальних норм та цінностей, притаманних цьому середовищу, оволодіння відповідними ролями та функціями. Це двосторонній процес, який передбачає суб'єкт-суб'єктну взаємодію в умовах соціально-педагогічної співтворчості усіх учасників процесу (адміністрації закладу, викладачів, куратора, батьків, членів академічної групи і самого студента-першокурсника) [3].

Мета статті полягає в діагностичному виявленні рівня адаптації у першокурсників до студентського колективу, сформованості толерантності в якості особистісної характеристики та проведення аналізу його результатів.

Виклад основного матеріалу. Експериментальне дослідження проходило в три етапи. На першому етапі експериментального дослідження з метою визначення рівня адаптації студентів першого курсу (яке місце займає кожен член групи в колективі) була використана методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда. Експериментальну вибірку склали студенти факультету початкового навчання Державного закладу «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського» у кількості 50 осіб. Результати проведеної методики представлені в таблиці 1.

Підбиваючи підсумок за всіма зазначеними показниками, кожен з яких був умовно розділений на три рівні (високий, середній, низький), першого етапу експериментального дослідження, і виходячи з означених результатів у таблиці, можна стверджувати, що процес адаптації першокурсників дещо важкий у плинності. Досить високий відсоток зазначено за показником дезадаптованість,

Рівні соціально-психологічної адаптації студентів-першокурсників

№	Показник (назва)	Рівень, %		
		Високий	Середній	Низький
1.	Адаптивність	6	8	8
	Деадаптивність	14	48	16
2.	Брехливість (присутня)	4	24	10
	Брехливість (відсутня)		30	32
3.	Прийняття себе	16	36	12
	Неприйняття себе	6	20	10
4.	Прийняття інших	18	24	16
	Неприйняття інших		42	
5.	Емоційний комфорт	22	20	
	Емоційний дискомфорт		50	8
6.	Внутрішній контроль	8	16	4
	Зовнішній контроль	12	46	14
7.	Домінування	18	22	8
	Підкорення	10	30	12
8.	Есканізм (відхід від проблем)	14	54	32

Таблиця 2

Рівні міжособистісних відносин за методикою Т. Лірі

№	Показник (назва)	Рівень, %		
		Високий	Середній	Низький
1.	Авторитарність	34	42	24
2.	Егоїстичність	38	44	18
3.	Агресивність	30	50	20
4.	Підозрілість	28	48	24
5.	Підкорення	20	52	28
6.	Залежний	26	48	26
7.	Дружелюбний	30	54	16
8.	Альтруїстичний	26	56	18

це можна пояснити тим, що насправді студентам важко пристосуватися до нових умов, людей, звикнути до особистісних особливостей кожного члена групи. Враховуючи їх вік, вони легко потрапляють під вплив більш сильних одногрупників, бояться висловлювати свої думки, декому важко налаштувати контакт один з одним. Але все ж таки простежується прагнення кожного зі студентів до досягнення емоційного комфорту в колективі, працювати разом для продуктивних результатів.

На другому етапі експериментального дослідження була використана методика «Діагностика міжособистісних відносин» Т. Лірі. Методика містила 128 тверджень, з якими респондент мав погодитися або навпаки. Своєю чергою твердження розподілялися на вісім шкал.

Ця методика спрямована на вивчення характерологічних рис особистості, її самооцінку та ставлення до оточуючих, а також за допомогою цієї методики у нас була змога простежити, як проходила адаптація у студентів першокурсників.

Результати, отримані за методикою, представлені у таблиці 2.

Враховуючи результати, наведені у таблиці 2, які узагальнюють всі показники міжособистісних відносин на всіх рівнях, ми дійшли висновку, що кожен із членів студентського колективу здатен налагоджувати міжособистісні стосунки. На процес налагодження контакту між членами групи впливають різноманітні фактори: процес адаптації кожного члена колективу; особистісні характеристики, характер, темперамент тощо. Також необхідно зазначити, що в кожного студента є своя мета при спільній справі (навчанні), а це не завжди позитивно відображається на міжособистісних стосунках у групі. Адже, щоб досягнути позитивних результатів для адаптації студентів першого курсу, потрібно докласти немало зусиль у створенні нового та міцного колективу. У першу чергу ці зусилля має докладати куратор академічної групи, який призначається для надання допомоги студентам у формуванні студентського колективу, сприяти створенню в студентській групі здорового морально-психологічного клімату, встановленню нормальних стосунків між студентами і викладачами та співробітниками університету з'ясування

проблем студентів, надання їм можливої допомоги тощо.

На завершальному етапі експериментального дослідження був використаний «Опитувальник комунікативної толерантності» В. Бойка з метою визначення у студентів загального рівня комунікативної толерантності та рівня толерантності за окремими показниками. Саме зазначена методика спрямована на виявлення рівня (найнижчий, низький, середній, високий) сформованості толерантності до інших. Результати проведеного дослідження за опитувальником комунікативної толерантності В. Бойка представлені в таблиці 3.

Підсумовуючи результати останнього етапу дослідження, можна сказати, що дуже малий відсоток респондентів має високий рівень розвинутої толерантності. Адже толерантність – одна із важливих складових у міжособистісному спілкуванні, співіснуванні людей, взагалі існування людства. У студентів не присутні почуття співпереживання до інших, турбота, повага індивідуальності кожного, з ким співіснує. Велика кількість студентів сьогодення – критичні, категоричні, не пробачають промахів із боку інших, ставлять себе вище за інших, а це не ті якості особистості, які їм допоможуть у процесі адаптації та налагодженні контакту з іншими.

Все ж таки високий рівень розвинутої толерантності, який безпосередньо впливає на адаптацію першокурсників, має інші якості: чуйність до потреб і до проблем оточуючих, великодушність, товариськість, уважність, терплячість, гуманність, комунікативність, відповідальність, турботливість, поважливість тощо.

Отримані за всіма етапами експериментального дослідження результати свідчать, що на низькому рівні 34% студентів. В опитуваних цього рівня яскраво виражені негативні комунікативні установки, а саме неприйняття або нерозуміння індивідуальності іншої людини, категоричність і консерватизм в оцінках людей, невміння вибачати помилки, намагаються перевиховувати інших, навчати, як правильно вчиняти, демонструють свою авторитарність. Не враховують почуття та думки співрозмовника, намагаються бути в центрі всіх подій. Досить часто такі студенти застосовують до своїх одногрупників емоційно-психологічну та інші форми насильства, керуються тактикою ухиляння, заборони, настанови тощо. Ці студенти не терплячі щодо інших одногрупників, ставлять себе вище за інших, занадто зухвалі та зовсім не

мають почуття емпатії, співпереживання іншим; в них повністю відсутнє поняття толерантності.

Переважає середній рівень (54%), студенти цього рівня важко пристосовуються до інших, до особливостей їх характеру, важко пробачають промахи та помилки інших, але все ж таки поводяться стримано. Толерантність до інших проявляється вкрай рідко, і то у вигляді мовчання, тобто без критикування та нарікань, вони частково проявляють толерантність стосовно один одного в процесі організації різних видів діяльності. Виявляють середній рівень самостійності, відповідальності, комунікативної активності частково володіють здатністю до самоконтролю та вольової регуляції емоційних станів і лише деякими навичками конструктивної асертивної поведінки.

Толерантність до інших у різних ситуаціях, було виявлено на високому рівні у 12% респондентів. Таких студентів відрізняє високий рівень комунікативної активності, відповідальності, самостійності, сформованість соціально-ціннісних орієнтацій, установок, яскраво виражена гуманістична і демократична спрямованість. Вони проявляють толерантність стосовно один одного, повагу, турботу. Приймають інших такими, якими вони є, терпимі до їхніх недоліків, співпереживають, співчувають та допомагають при можливості, володіють основними навичками асертивної поведінки, тактикою толерантної взаємодії та конструктивних відносин у критичних ситуаціях. Стають на захист інших, надають підтримку слабшим, виконують певну охоронно-захисну функцію.

Висновки. У результаті проведення констатувального експерименту було визначено, що у студентів першого курсу переважає середній та низький рівень розвитку толерантності. Це значить, що більшість із них схильна у міжособистісних відносинах судити про інших за їхніми вчинками, аніж довіряти своїм особистим враженням. Таким членам колективу не чужі емоційні прояви, але частіше вони їх контролюють. У спілкуванні уважні, намагаючись більше зрозуміти, ніж сказати, але при зайвому засланні почуттів співрозмовника втрачають терпіння, а також віддають перевагу делікатно не висловлювати свій погляд, не будучи впевненим, що він буде прийнята.

Обґрунтування необхідності діагностики рівня впливу толерантності студентського колективу на адаптацію першокурсників та її результати дають підставу для розробки та апробації експериментальної програми, спрямованої на ефек-

Таблиця 3

Рівні комунікативної толерантності за методикою В. Бойка

Рівень толерантності, %			
Найнижчий	Низький	Середній	Високий
14	20	54	12

тивну адаптацію студентів в умовах студентського колективу та розвитку толерантності в них для ефективної міжособистісної взаємодії, які будуть поставлені за мету в перспективі подальших розробок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бідонько І.В. Соціальна толерантність старшокласників як індикатор їхньої соціальної компетент-

ності *Вісник післядипломної освіти*. «Серія «Соціальні та поведінкові науки». 2018. Випуск 6 (35). С. 37–38.

2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. 536 с.

3. Спіріна Т.П., Зарюгіна Ю.Є. Особливості адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/11381/1/.pdf>